

Een paradoxaal engagement

Over het studentencommunisme in Nijmegen 1970-1980

Gabriël van den Brink

In zijn bespreking van *Alles moest anders. Het onvervulde verlangen van een linkse generatie*, vraagt Jan Blokker zich af hoe het toch mogelijk was dat al die brave jongens en meisjes van het gymnasium lid van een zo verfoeilijke partij als de CPN zijn geworden. (1) Ging het neerslaan van de Hongaarse opstand dan aan hen voorbij? Hadden ze nooit de boeken van Koestler in handen gehad? Of verlangden ze misschien heimelijk naar een soort stalinisme juist omdat het totalitair was? Blokker stelt deze vragen zonder het antwoord te geven, wellicht omdat hij zelf tot de generatie behoort die in de vrijwillige keuze voor het communisme een absurditeit ziet. Andere commentatoren hebben het raadsel evenmin opgelost. De paradox van een generatie die - goed opgeleid en in de regel van goede komaf - zich met het arbeiderisme van de CPN engageert, is eigenlijk blijven bestaan.

Toen ik in 1971 lid van CPN afdeling Nijmegen werd, was dat voor mij en vele andere activisten uit de studentenbeweging een volkomen logische stap. Achteraf weet ik dat er van alles over deze stap kan worden gezegd - maar niet dat zij een logische was. Het lijkt mij daarom gepast om meer helderheid over deze wat merkwaardige episode te scheppen. Maar ik polemiseer met degenen voor wie de zaak met een morele stellingname afgedaan is. Het is wel erg gemakkelijk om de politieke keuze van een generatie domweg als 'fout' te beschouwen, respectievelijk zelf te bekennen dat men 'fout' is geweest. Men gaat immers voorbij aan de meer analytische vraag hoe het komt dat sommigen deze keuze hebben gemaakt, en al helemaal aan de vraag wat het betekent om politieke veranderingen in het licht van goed en fout te bezien. Is het ironische van de zaak eigenlijk niet dat veel intellectuelen van mijn generatie bij uitstek in termen van goed en fout hebben gedacht en mede daarom een keuze voor de CPN hebben gemaakt?

Deze poging om inzicht in het hoe en waarom van die keuze te krijgen, is in hoofdzaak gebaseerd op wat ik zelf heb meegemaakt. (2) Mijn hypothese is dat -

1 A. Koper e.a. (red.), *Alles moest anders. Het onvervulde verlangen van een linkse generatie*. Amsterdam 1991; Jan Blokker in *De Volkskrant* 27 april 1991.

2 Ik ben me terdege bewust van het feit dat deze aanpak ook nadelen kent. Het is nu eenmaal niet mogelijk om het eigen verleden objectief te analyseren. Ook zou het naïef zijn te menen dat de herinnering het verleden vasthoudt zoals het werkelijk was. Er is altijd een element van secundaire bewerking in het geding die maakt dat men zijn eigen geschiedenis in het licht van het heden herziert. Bepaalde grenzen mag deze 'revisie' echter niet overschrijden omdat het levensverhaal dan de vorm van een legitimatie aanneemt. Of men legt een bekentenis af - wat niet meer dan legitimatie met een omgekeerd voorteken is. Ik heb daarom geprobeerd tussen

om in het idioom van Blokker te blijven - veel jongens en meisjes van onze generatie zich tot het communisme bekeerden juist omdat we braaf waren en op het gymnasium hadden gezeten. Daarbij is van belang dat men op het gymnasium niet voor een bepaald vak opgeleid wordt maar een algemene culturele vorming ontvangt. Men leert er te opereren met symbolen van uiteenlopende aard, zonder dat dit directe of praktische relevantie bezit. Van de klassieke universiteit kan, met uitzondering van de beroepsgerichte faculteiten, eigenlijk hetzelfde worden gezegd. Verder is van belang dat de deelname aan dit soort onderwijs in ons land en andere geïndustrialiseerde landen sinds de Tweede Wereldoorlog sterk uitgebreid is. Dit leidde ertoe dat de studentengeneratie vanaf 1960 van veel symbolisch kapitaal voorzien was.

Van de andere kant beschikte onze generatie over weinig maatschappelijke of historische ervaringen om haar eigen ideeën of intuïties te toetsen. De oudere generatie was, doordat zij de oorlog had meegemaakt, sceptisch geworden over ideologieën van allerlei aard. Voor ons waren oorlog en verzet mythologische grootheden, beelden die weliswaar het denken beheersten maar nauwelijks werden getoetst. En er was nog een andere ervaring die ons ontbrak. Zo werd er in de jaren zeventig heel idealistisch over de arbeidersklasse gesproken, maar degenen die het woord voerden kwamen meestal uit een beter milieu. Het is daarom begrijpelijk dat auteurs die de geestelijke benauwdheid van hun ouderlijk huis op eigen kracht overwonnen, zoals Gerard Reven of A.F.Th. van der Heijden, het arbeiderisme van de linkse studenten hebben gehoond. (3)

Mythologie van het lijden

Van de motieven die mij tot de CPN hebben gebracht, moet in de eerste plaats het religieuze worden genoemd. In het dorp ten zuiden van Eindhoven waar ik mijn jeugd doorbracht, was het katholicisme volkomen vanzelfsprekend. Alle kinderen werden gedoopt, deden communie, werden gevormd en gingen 's zondags naar de kerk. Na de lagere school ging ik in Eindhoven naar het gymnasium van de paters Augustijnen waar de geestelijke horizon weliswaar veel ruimer was dan in het boerendorp waar ik vandaan kwam, maar waar het christelijk geloof nog altijd tot de evidenties behoorde. Andere wereldbeschouwingen werden op school wel eens genoemd maar dan vooral als vijandig aan het eigen geloof en dus te vermijden. Toch was mijn jeugd in religieus opzicht geenszins rigide. Het katholicisme van mijn ouders was tolerant en humaniserend en in de loop der jaren gingen wij ook wel eens buiten de eigen parochie naar de kerk, omdat er beter gepreekt werd. Tegen het eind van de zestiger jaren was de band met de kerk nog veel losser geworden en op zekere dag - ik herinner mij die ochtend nog goed - was ik als zeventienjarige jongen het geloof eenvoudigweg kwijt. Het was eigenlijk helemaal niet

herinnering en legitimatie, bekentenis en analyse een zeker evenwicht te bewaren.

- 3 Vergelijk A.F.Th. van der Heijden, *De gevarendriehoek*. Amsterdam 1985. Een indringend beeld van het toenmalige studentenactivisme te Nijmegen is in het hoofdstuk 'Gelaarsd marxisme' (p. 295-338) te vinden. Dit betekent overigens niet dat het tot in detail op de historische feiten berust.

zo'n dramatisch moment. Ik was in dat jaar geboeid geraakt door de evolutieëer en kwam plotseling tot het inzicht dat God niet bestond. Voortaan hield ik er een meer wetenschappelijke levensbeschouwing op na.

Dat iemand niet meer naar de kerk gaat en belangrijke geloofswaarheden verliest, betekent echter allerm minst dat hij ook de christelijke traditie verlaat. De fundamentele categorieën daarvan kunnen heel goed een andere gedaante aannemen of verschijnen op een toneel waar men ze niet zou verwachten. Dat bleek al snel toen ik in 1969 in Nijmegen filosofie ging studeren en daar verzeild raakte in kringen van de studentenbeweging. Het was de tijd waarin de Kritiese Universiteit op haar hoogtepunt was en heel wat studenten zich op socialisme of Marxisme oriënteerden. En het duur niet lang of ook ik had mij tot het Marxisme bekeerd. De term bekering mag hier in de klassieke zin worden verstaan want ik bezag de wereld plotseling met heel andere ogen. Ik beschouwde het kapitalisme als een onderdrukkend systeem dat vooral de arbeidersklasse tot een menonwaardig bestaan bracht. De Verenigde Staten vormden een bolwerk van imperialisme dat overal ter wereld slachtoffers maakte. Het beeld van een bombardement op Vietnam of de militaire coup in Chili bepaalde de wijze waarop ook andere conflicten werden gezien. Met Oost-Europa, de Sovjet-Unie of China hielden wij ons nauwelijks bezig.

Wat ik begin jaren zeventig in Nijmegen ontdekte was dus een heel nieuwe wereld, waarin het vooral op de sociale, de politieke en de historische dimensies van het leven aankwam. Achteraf kan men zich afvragen wat nu het nieuwe van die zienswijze was. Wellicht heb ik het christelijke lijdensverhaal - dat mij van kindsbeen af is blijven fascineren - teruggevonden in de realiteit. De morele keuze voor het volk van Vietnam of de arbeidersklasse was irrationeel en spontaan en werd ongetwijfeld door oude bronnen gevoed. Vermoedelijk vatten wij in die dagen de wereldgeschiedenis naar het schema van de zondeval op. Mijn interpretatie van Marx kwam er tenminste op neer dat er eerst een min of meer natuurlijke wereld bestond die door de komst van het kapitaal tot een tranendal werd en waaruit wij eens door de komst van de klassenloze samenleving zouden worden bevrijd. Daarmee bleef ik - gevoelsmatig althans - binnen een christelijke symboliek, die weliswaar van andere inhouden werd voorzien maar waarvan de formele structuur nog lang niet was aangetast. (4)

Metafoor van de strijd

Het tweede motief is politiek en historisch van aard. De eerste jaren in Nijmegen hebben mij namelijk ook iets geleerd wat in de katholieke traditie ontbrak en wat alleen met grote moeite veroverd kon worden: een anti-autoritair sentiment. De democratiseringsbeweging die in de jaren zestig aan de universiteiten op gang was gekomen - een van de eerste aanzetten daartoe werd in Nijmegen gegeven toen de SVB opgericht werd - had zich in principe aan de spelregels van de bestaande orde

4 Een analyse van dit probleem vindt men bij M. de Certeau, 'La formalité des pratiques. Du système religieux à l'éthique des Lumières' in: M. de Certeau, *L'écriture de l'histoire*. Paris 1975, pp. 153-212.

gehouden. Men eiste medezeggenschap op maar binnen de grenzen van het parlementaire model. Men bepleitte grotere toegankelijkheid van wetenschap, kunst en cultuur maar zonder de daarin belichaamde waarden radicaal ter discussie te stellen. De democratiseringsbeweging had dus vooral een moderniserend karakter, erop gericht om de anachronismen in het universitaire leven te boven te komen en aansluiting te vinden bij andere vernieuwingen die in de jaren zestig waren begonnen. (5)

Vanaf 1969 begint er evenwel een radicaler klimaat te ontstaan. De democratisering was, zo meende men, op haar grenzen gestoten en nu ging het erom die grenzen als zodanig ter discussie te stellen. De kritiek op de parlementaire democratie moest tot ontwikkeling worden gebracht. De oppositie diende een meer fundamenteel karakter te krijgen. Termen als 'confrontatie', 'ondermijning', 'repressie' of 'strijd' werden steeds vaker gebruikt. Een enkeling sympatiseerde - meer heimelijk dan openlijk - met het terrorisme zoals dat in Duitsland en Italië tot ontwikkeling kwam. In het *Nijmeegse Universiteitsblad* verschenen steeds meer stukken over de noodzaak van een gewapende strijd. In de kringen waarin ik verkeerde bleef een reserve tegenover dit radicalisme bestaan. Wij waren voornamelijk in theoretische kritiek geïnteresseerd. Maar als ik de stukken herlees die wij toentertijd op het filosofisch instituut schreven, valt me toch op hoe vaak het begrip 'strijd' gebruikt wordt. Behalve 'klassenstrijd' doken ook termen als 'negatie', 'kritiek' of 'oppositie' telkens op.

Zoals gezegd ging het hierbij om een nieuw element en het is wel zeker dat de katholieke bestuurders het niet gemakkelijk hadden met de wijze waarop studenten 'oppositie' voerden. De gangbare procedures om dit soort onvrede te kanaliseren, werkten niet meer. Zo werd deelname aan de universiteitsraad en andere bestuursorganen door de meer radicale studenten als reformisme van de hand gewezen. Toch was dit sentiment niet helemaal nieuw. In zekere zin herhaalden we als linkse studenten het gevecht uit de Tweede Wereldoorlog waarbij men de gevestigde orde zag als een vorm van tyrannie en zichzelf beschouwde als vrijheidsstrijder. De mogelijke terugkeer van het fascisme, en de noodzaak om dit te bestrijden waarde als een spook door vele Nijmeegse hoofden. Deze vrees was trouwens niet helemaal imaginair. Het kwam in die dagen meer dan eens voor dat er (al dan niet met steun van de CIA) een militaire coup gepleegd werd en in Zuid Europese landen als Griekenland, Spanje of Portugal was een fascistoïde regiem aan de macht, dat ook onder oppositionele studenten slachtoffers maakte. Opvallend is bovendien de rol van de familiegeschiedenis in dit verband. Veel van mijn vrienden hadden een vader of oom die tijdens de oorlog in Duitse gevangenschap had gezeten, in Nederland geïnterneerd of bij de ondergrondse betrokken geweest was. Het is dus niet vreemd dat de metaforiek van strijd en verzet in de studentenbeweging zo'n belangrijke rol heeft gespeeld.

5 J. Janssen, P. Voestermans, *De vergruisde universiteit. Een cultuurpsychologisch onderzoek naar voorbije en actuele ontwikkelingen in de Nijmeegse studentenwereld*. Nijmegen 1978, pp. 121, 124, 136, 151, 153.

Magie van het weten

Het derde motief om tot de CPN toe te treden, heeft meer specifiek met het Marxisme te maken en de wijze waarop het in de jaren zestig werd geïnterpreteerd. Nijmegen heeft zich wat dat betreft enige faam verworven en in de Randstad werd daar altijd met een zekere minachting over gesproken. De snelle overgang van katholicisme naar Marxisme zou een blijk van intellectuele achterlijkheid zijn. In werkelijkheid is het minder eenvoudig. De theoretische problematiek van het Marxisme staat haaks op datgene wat de katholieke kerk over de samenleving beweert. De gedachten dat het maatschappelijk leven wordt beheerst door de strijd van twee antagonistische klassen, dat het geestelijk leven uiteindelijk van de productiewijze afhankelijk is, dat de wereldgeschiedenis een zekere ontwikkeling kent en dat dit alles geen kwestie van geloof maar van wetenschappelijk onderzoek is - op elk van die punten vormt het Marxisme een breuk met de sociale leer van de kerk. Dat maakte juist zijn aantrekkingskracht uit voor een generatie van aankomende intellectuelen die ten aanzien van de wetenschap eerder te hoog dan te laag gespannen verwachtingen hadden.

Maar hoewel het Marxisme inhoudelijk een nieuw universum met zich mee bracht, bleven er op een ander niveau toch continuïteiten met het verleden bestaan. We concentreerden ons namelijk op het lezen van teksten, probeerden deze met andere teksten in verband te brengen en hoopten zodoende orde te scheppen in de chaos van de wereldgeschiedenis of van ons eigen leven. Het voorgenomen wetenschappelijk onderzoek van de samenleving liep in de praktijk uit op een zuiver literair procédé. Er werd in Nijmegen veel aan politieke scholing gedaan. De kern van die scholing bestond uit het nauwgezet lezen van enkele klassieke geschriften, het herkennen van de juiste citaten, het geven van uitleg of commentaar. Er werden talloze stencils gemaakt. Men ging zelf teksten vertalen, er kwam een uitgeverij van de grond. Sommigen ontwikkelden een grote eruditie en waren allang hoogleraar geweest als zij de intellectuele energie van die jaren aan een academische carrière hadden besteed. Anderen klampten zich vast aan een beperkt aantal geschriften van Lenin of Mao in de hoop daarin het antwoord op hun vele vragen te vinden. Gemeenschappelijk was dat zij de wereld wilden begrijpen met behulp van het boek of de bibliotheek, dat zij het produceren en distribueren van teksten als een belangrijk onderdeel van hun taak als intellectuelen beschouwden.

Polemieken en problemen

Zo kwam ons engagement met de CPN uit nogal diverse beweegredenen voort. We voelden een sympathie voor de arbeidersklasse die eigenlijk christelijk geïnspireerd was en die maakte dat wij in het socialisme geloofden zonder te weten waar of wanneer het zou worden gerealiseerd. Wij meenden dat de gevestigde orde bestreden moest worden en dat de communisten - die tijdens de Tweede Wereldoorlog een zo voorbeeldige rol hadden gespeeld - dit het meest consequent deden.

En we streefden naar een wetenschappelijke omgang met het werk van Marx, waarbij we niet bereid waren onze verantwoordelijkheid als intellectuelen prijs te

geven. In ons hoofd hingen deze drie zaken nauw met elkaar samen maar in werkelijkheid hebben ze tot allerlei dilemma's en problemen aanleiding gegeven. De tientallen stukken die ik in die jaren voor facultaire en universitaire bladen schreef, leggen daarvan getuigenis af. Toen ik een aantal van die stukken onlangs nog eens herlas, viel het mij op dat theoretische, politieke en morele motieven steeds met elkaar in conflict zijn geweest en dat dit conflict tijdens mijn studententijd niet opgelost is. Wel kregen de verschillende elementen in de loop van de tijd een ander accent.

Aanvankelijk legden politieke thema's het grootste gewicht in de schaal. Het ontdekken van de maatschappelijke realiteit moet grote indruk op mij hebben gemaakt, want in de eerste stukken die ik voor het blad aan de Centrale Interfaculteit schreef, kom ik er telkens weer op terug. Daarin wordt met klem gewezen op de praktische taken van de filosofie. Filosofen moeten in staat zijn 'aan de verbetering van de samenleving bij te dragen'. De wijsbegeerte dient aan te geven 'waarom, waardoor, door wie en wanneer de maatschappelijke veranderingen moeten worden gerealiseerd'. Het Marxisme wordt aangeprezen, niet als een nieuw geloof maar als 'een alternatieve methode waarmee de samenleving kan worden begrepen, waarin de problemen van onze tijd het belangrijkste uitgangspunt van denken vormen en waarin de studenten metterdaad aan de verbetering van onze samenleving kunnen werken'. De betekenis van een wijsgerige stroming hangt af van de wijze waarop ze het vraagstuk van de macht stelt en van de vraag in hoeverre ze tot politieke verandering leidt. De in Nijmegen gedoctrineerde filosofie wordt afgewezen als een vorm van idealisme die 'het feitelijke wetenschappelijke onderzoek naar de problemen van onze tijd in de weg staat'. En de bruikbaarheid van een wijsgerig stelsel dient te worden getoetst aan 'de praktijk van politieke en sociale bewegingen' en niet aan een stellingname van persoonlijke of ethische aard. (6)

Een artikel dat ruim een jaar later verscheen en aan het vraagstuk van 'Martelen en ethiek' gewijd was, geeft een zekere nuancering te zien maar houdt aan het primaat van de politiek vast. We reageerden daarin op een hoogleraar ethiek die het opnam voor de absolute onschendbaarheid van het menselijk individu. Onze bezwaren golden niet zozeer de op dialoog, verzoening of medelijden gebaseerde ethiek als zodanig, maar het feit dat ze voorbij ging aan de concrete politieke situatie waaruit het martelen *de facto* ontstaat. (7) Na een paar jaar schoof het accent nog verder op, maar zonder dat het dilemma verdween. Aanleiding was nu dat Wolf Biermann uit de toenmalige DDR gezet was. We hadden de zanger in Nijmegen uitgenodigd en het overwegend linkse publiek reageerde zeer enthousiast. 'Wij kunnen de kwestie van de mensenrechten in diverse Oosteuropese landen niet ernstig genoeg nemen...', schreef ik in een recensie, maar ik was ook van mening dat dit thema niet aan de bourgeoisie moest worden overgelaten en dat juist de linkse beweging een antwoord op het Stalinisme moest vinden. (8) We oriënteerden ons

6 G. van den Brink, 'Over de verhouding van filosofie en wetenschap. De noodzaak van een kritische filosofie' in: *Splijt-stof*, nummer 1 (september 1972), pp. 2-7 en G. van den Brink, 'Reactie' op het artikel van Thijs de Jong in: *Splijt-stof*, nummer 2 (oktober 1972), pp. 15-27.

7 G. van den Brink, C. Jorissen. P. Scheffer, 'Martelen en ethiek' in: *Vox Carolina*, nummer 5 (januari 1974), p. 4.

8 G. van den Brink, 'Wolf Biermann: Grosse Ermutigung' in: *Vox Carolina*, nummer 11 (maart

daarbij op het eurocommunisme en hoopten nog dat klassenstrijd en democratie te verenigen zouden zijn. (9) In feite leidde deze hoop tot tamelijk gewrongen constructies. Een opmerkelijke illustratie daarvan is te vinden in het stuk dat ik voor de verkiezingen van 1977 schreef en waarin tien argumenten voor een stem op de communisten worden genoemd. Aan het slot van dit stuk worden allen die de christelijke ethiek, onze democratische traditie en burgerlijke cultuur serieus nemen, opgeroepen om niet op het CDA te stemmen maar op ... de CPN! (10)

Zo nam het gewicht van de morele vragen geleidelijk toe ofschoon ze nog altijd in het licht van de politiek werden gezien. Maar tegelijkertijd deed zich een andere ontwikkeling voor die eigenlijk haaks stond op elk ethisch of maatschappelijk engagement. Want ik had me inmiddels ook grondig in het Marxisme verdiept en daarbij vooral het werk van Louis Althusser bestudeerd. Voor hem was het humanisme niet meer dan een burgerlijke ideologie waarmee het Marxisme, als wetenschap van de geschiedenis, diende te breken. Er werden door Althusser strenge eisen aan de theorievorming gesteld en dat sprak mij zeer aan. In zijn geest probeerde ik een analyse van de ontwikkelingen aan de Katholieke Universiteit Nijmegen te maken, waarbij ik het ingewikkelde samenspel van wetenschappelijk onderzoek en ideologisch klimaat, politieke strijd en filosofisch debat in mijn greep trachtte te krijgen. Verder raakte ik geboeid door het werk van Antonio Gramsci. Deze had tijdens zijn gevangenschap onder Mussolini een theorie opgesteld over de rol van de intellectuelen bij het ontstaan van de staat. Een en ander leidde tot een doctoraalscriptie, waarin voor wetenschappelijk onderzoek van de ideologie gepleit werd. Dat een dergelijk onderzoek ook het communisme ter discussie moest stellen, drong pas na enige tijd tot mij door.

Conflicten met kameraden

Toch zijn het niet dit soort theoretische problemen geweest, die mij ertoe brachten de CPN eind jaren zeventig weer te verlaten. Daarbij speelden vooral de moeilijkheden op sociaal en politiek vlak een rol. Ze vallen - nu ik de geschiedenis reconstrueer - in drie conflicten uiteen.

In de eerste plaats waren er meningsverschillen over de politieke lijn. Begin jaren zeventig was de CPN in Nijmegen nog een zeer gesloten en kleine partij waar een sfeer van illegaliteit omheen hing. Je werd niet zonder meer aangenomen als lid en men ging altijd zorgvuldig na met wie je in contact stond. Sommige studenten die zich aanmeldden, moesten lange tijd wachten voordat ze werden toegelaten en anderen werden geweigerd omdat ze een familielid hadden dat in Brussel bij de NAVO werkzaam was. Eenmaal opgenomen in de partij bestond er een sterke sociale controle en moest eventuele kritiek met de nodige omzichtigheid worden verwoord. Tegen andere partijen zoals PvdA, PPR of PSP zetten communisten zich

1977), p. 4.

9 Zie bijvoorbeeld de overwegend positieve bespreking van S. Carillo, 'Eurocommunisme en Staat' in: *Vox Carolina*, nummer 2 en 3 (september 1977). Dat wij ons voor een bestrijding van het Stalinisme uitgeroepen op het Lininisme beriepen, is echter veelzeggend genoeg.

10 Redactie, 'Tien argumenten om CPN te stemmen' in: *Vox Carolina*, (mei 1977), p. 4.

altijd scherp af. Met andere woorden: zij stonden een nogal sectarische politiek voor. De situatie aan de universiteit dwong ons echter om op een andere wijze te werk te gaan. Zo hadden we ons jarenlang voor pluriformiteit sterk gemaakt. We pleitten ervoor dat aan de Centrale Interfaculteit, die toen nog overwegend katholiek was, ook taalanalytisch en Marxistisch georiënteerde hoogleraren werden benoemd. (11) Verder bestond er een redelijke verstandhouding tussen staf en studenten, ondanks het feit dat wij het bestuur vaak behoorlijk dwars zaten en de staf over het algemeen afwijzend tegenover onze voorstellen stond. In de universitaire politiek hadden we ons met de USN (Unie van Studenten te Nijmegen) gelieerd die - in tegenstelling tot de meer radicale studenten - voorstander van deelname aan het bestuur en van brede coalitievorming was. En in de stedelijke politiek wilden wij samenwerking met sociaal-democraten en andere progressieve groepen. Met andere woorden: wij stonden de politiek van het linkse eenheidsfront voor.

In de tweede plaats liepen er twee hiërarchieën door elkaar heen. Als partijleden hadden we ons aan het democratische centralisme verplicht, wat inhield dat men de besluiten van het partijbestuur in Amsterdam ten uitvoer moest leggen. Maar plaatselijk ging de grootste invloed uit van de SUN (Socialistische Uitgeverij Nijmegen). Bovendien waren verschillenden van ons bevriend met de leiding van deze uitgeverij of woonden met hen in hetzelfde huis. Zij die de geschiedenis van de CPN kennen, weten daarmee genoeg. De partijleiding bestreed de SUN namelijk te vuur en te zwaard en Ger Harmsen - die het tegenover de meer radicale studenten uit Nijmegen nota bene voor de CPN had opgenomen - werd in *De Waarheid* uitgescholden voor NAVO-professor. Wie met mensen van de SUN omging was daarom verdacht. De afdeling Nijmegen telde echter meerdere leden die behalve persoonlijke ook zakelijke banden met de SUN onderhielden, bijvoorbeeld door er vertalingen of teksten te publiceren. Daarmee verkeerden niet alleen zij maar ook het afdelingsbestuur in een moeilijk parket. Zelf probeerde ik dat op te lossen door de sociale circuits zoveel mogelijk gescheiden te houden, maar dat heeft niet kunnen voorkomen dat ik soms in tamelijk bizarre situaties terecht kwam.

Het derde conflict kwam uit de twee vorige voort. Want juist doordat we ons in de universitaire politiek niet al te sectarisch opstelden en door het feit dat de SUN zich van haar kant weinig aan de CPN gelegen liet liggen, nam de belangstelling voor het lidmaatschap in onze kring geleidelijk toe. De afdeling Nijmegen groeide in ledental en raakte uit balans. Het merendeel van de kameraden bestond op zeker moment uit studenten terwijl de arbeiders een bescheiden minderheid vormden. De

11 Het is opmerkelijk dat ons voorstel tot het benoemen van een taalanalytisch georiënteerd filosoof al snel gehonoreerd werd, terwijl de aanstelling van een Marxist jarenlang op zich liet wachten. Toch waren wij geenszins van plan een dogmaticus tot hoogleraar te maken. Reeds in december 1972 dienden we in de faculteitsraad een motie in die als volgt luidde: 'De raad is van mening dat bij de eerste daartoe in aanmerking komende vakature een filosoof benoemd dient te worden die in staat is zelfstandig en krities onderwijs te geven en onderzoek te verrichten op een van de gebieden der maatschappij-theorie en die bovendien in zijn werk heeft aangetoond de marxistische methode op een vruchtbare wijze te kunnen hanteren.' Deze motie - waarvan de strekking meer liberaal en vrijzinnig dan dogmatisch of orthodox was - werd door een meerderheid van de raad overgenomen. Een aantal katholieke hoogleraren bleef zich echter verzetten tegen de uitvoering ervan. Zij hadden succes, want tot het benoemen van een Marxist is de Centrale Interfaculteit te Nijmegen nooit overgegaan.

plaatselijke leiding had het daar niet gemakkelijk mee. Zij moest telkens uitleggen aan Amsterdam waarom de Nijmeegse kameraden niet in de pas liepen, waarom er weinig animo voor het colporteren met *De Waarheid* bestond of waarom er voortdurend gediscussieerd werd over Stalinisme, dissidenten en eurocommunisme. (12) Ook moest men met lede ogen aanzien dat partijgenoten initiatieven namen, zoals het oprichten van een politiek-cultureel centrum en een nieuw studentenblad, zonder toestemming te hebben gevraagd. Een poging om deze initiatieven onder controle te brengen, liep op niets uit. De Nijmeegse 'dissidenten' waren niet meer in het gareel te krijgen. Toen de CPN in '77 teleurstellende resultaten bij de verkiezingen haalde, stuurden negen kameraden een nogal kritische brief naar het partijbestuur, wat een overtreding van het 'verbod op fractievorming' met zich meebracht. Maar voor de meesten van ons was het toen al te laat en de een na de ander verliet de partij. Dit betekent niet dat deze inspanningen tevergeefs geweest zijn. Bij de strijd om het vernieuwen van de CPN in de tachtiger jaren, bleek de afdeling Nijmegen een van de meer progressieve te zijn. Opmerkelijk is evenwel dat degenen die toen de toon aangaven, zich vóór 1980 steeds tegen het streven naar vernieuwing hadden verzet.

Politieke activiteiten heb ik na het verlaten van de CPN eigenlijk niet meer ontlooid. Bij *Tegenspraak*, een tijdschrift dat zich tot het progressieve publiek in Nijmegen richtte en schreef over politieke en culturele zaken van uiteenlopende aard, was ik nog wel een aantal jaren betrokken. Maar uiteindelijk bleek mijn belangstelling voor theorievorming te sterk. De meeste tijd ben ik dan ook werkzaam geweest als redactie-secretaris van *Te Elfder Ure*, waarbij het uitbouwen van de ideologietheorie mijn bijzondere belangstelling had. We beseften dat het Marxisme in dit opzicht maar beperkte waarde bezat en dat een opening naar andere disciplines noodzakelijk was. (13) Tot deze disciplines rekenden wij in elk geval de psychoanalyse, die betrekking heeft op de subjectieve dimensie van de ideologie en die door Althusser al onder de aandacht gebracht was. Verder was er de ethnologie, waarvan wij hoopten dat zij ons een inzicht zou geven in de symbolische orde buiten de Europese cultuur. En voorts verdiepten we ons in het werk van Foucault dat een verrassend, Nietzscheaans licht wierp op het verband tussen machtsuitoefening en waarheidsproductie. Intellectuele giganten als Lévi-Strauss, Nietzsche en Freud kwamen zo naast Marx te staan, wat niet alleen onze geestelijke horizon verbreedde, maar ook met zich mee bracht dat ik het politieke gebeuren in de regio Nijmegen met steeds meer distantie bezag.

12 Zelf leden we eigenlijk aan een soort schizofrenie. Voor de buitenwacht werd immers in grote lijnen de CPN verdedigd, maar bij het interne debat namen we vaak zeer kritische standpunten in.

13 Dat Althusser zich tijdens een voordracht te Nijmegen in 1978 over de crisis van het Marxisme uitsprak, kwam voor ons niet uit de lucht vallen. Voor anderen moet die lezing een nogal schokkende ervaring geweest zijn. Dat is tenminste af te leiden uit de beschrijving van deze gebeurtenis door E. Korlaar, *Wij wereldverbeteraars*. Amsterdam 1981, p. 79.

Locaal radicalisme

Het zou onjuist zijn de suggestie te wekken dat de meeste linkse studenten in Nijmegen hetzelfde traject afgelegd hebben. Maar dat neemt niet weg dat bepaalde motieven, die mij in een eerdere fase tot de CPN hadden gebracht, ook bij anderen aanwezig waren, vaak zelfs in een nog radicalere vorm. Dat gold met name voor het schuldgevoel jegens minder bedeelden en de fascinatie van veel linkse studenten voor gewelddadig verzet.

Nu was het schuldgevoel en een daarop gebaseerd moralisme in de Nijmeegse studentenbeweging altijd al sterk aanwezig geweest, vooral bij de 'socialistische studentenbonden' die in de jaren 1974 en 1975 een massale aanhang bezaten. (14) Zij meenden dat studenten tot de geprivilegieerde elite behoorden en dat de wetenschap een burgerlijk karakter bezat. Ze gingen minder ver dan de Maoïsten, die hun studie opgaven om zich in wijken en fabrieken bij het proletariaat te voegen (15), maar wilden wel dat de universitaire studie in dienst van het volk gesteld werd.

Een en ander leidde ertoe dat de discussie over onderdrukking, geweld en verzet - die bij de 'nieuwe sociale bewegingen' vrij algemeen was - te Nijmegen een relatief massale en felle vorm aannam. (16) Daarbij stonden twee min of meer complementaire tendenzen tegenover elkaar. Van de ene kant ging men zichzelf in toenemende mate als het slachtoffer van geweld en repressie opvatten. In het feminisme werd bijzonder veel aandacht besteed aan verkrachting en andere vormen van seksueel geweld. Bij de vele acties die men voerde, waren zaken als peepshows, prostitutie en pornografie belangrijke doelwitten. In de beweging tegen kernenergie werd het overheidsoptreden geïnterpreteerd als 'toenemende repressie'. Sommigen spraken zelfs van een complot van de atoomlobby, de media en de politie die erop uit zouden zijn de beweging te criminaliseren. De krakers zagen zichzelf al evenzeer als slachtoffers van overheidsgeweld. Hun leven bestond uit een voortdurende 'staat van beleg' die niet zelden op een depressie toestand uitliep.

14 De gedachtenwereld van de socialistische studentenbonden wordt uitvoerig maar nogal polemisch beschreven in G. van den Brink, C. Jorissen, *Over ontwikkelingen in de Nijmeegse studentenbonden. Diskussiebijdrage Vox Carolina*. Nijmegen 1974. Voor een meer sympathiserende beschrijving raadplege men F. Koster, *Studenten van proletariaat tot praatgroep. Een verhaal over de Nijmeegse studentenbeweging tussen 1970 en 1976, vooral over de socialistische studentenbond politicologie*. (Doctoraalscriptie politicologie KUN). Nijmegen 1979.

15 De ervaringen van iemand die het Nijmeegse Maoïsme aan den lijve meegemaakt heeft, vindt men beschreven in Koos van Zomeren, *Het verhaal*. Amsterdam 1986.

16 De gegevens in deze en de twee volgende alinea's ontleen ik aan een leeronderzoek dat in het jaar 1986/87 door enkele doctoraalstudenten aan de Universiteit van Amsterdam is gedaan. Dit onderzoek, waarvan de begeleiding in handen van ondergetekende was, richtte zich op de 'nieuwe sociale bewegingen' die zich van 1975 tot 1985 in Nijmegen hebben gemanifesteerd. Ik heb vooral uit de volgende verslagen geput: P. Hilhorst en D. van Kempen, *Huisje, boompje, beesten?* (betreft de Nijmeegse kraakbeweging); G. Horman en K. Neefjes, *De AKB in Nijmegen 1974-1982* (betreft de Nijmeegse beweging tegen kernenergie); C. Gekeler en G. van Overbeke, *Behekst Nijmegen in de jaren zeventig* (betreft de Nijmeegse vrouwenbeweging). Verder is gebruik gemaakt van D. de Ruyter, *Een baksteen als bewustzijn. De geweldskultuur van de kraakbeweging*. 's Hertogenbosch 1986.

Het was dan ook bepaald geen hoopvolle stemming die omstreeks 1981 te Nijmegen bestond. Vele activisten waren door een doemdenken bevangen dat bepaald werd 'door een alles beknellende beleving van het opkomend fascisme en het niet te dragen juk van de repressie'.

Dit leidde echter niet tot een meer gematigde koers, tot respect voor de rechtstaat of tot actieve deelname aan de parlementaire democratie. Integendeel, men raakte steeds vaker verzeild in gewelddadige confrontaties met de politie en legitimeerde dat met het 'recht op verzet'. Bij degenen die zich tegen kernenergie verzetten, ontwikkelde zich vanaf 1977 een anti-parlementaire stroming die in het samenwerken met de bestaande politieke partijen weinig heil zag. Des te meer heil zag men in het gebruik van 'tegen geweld'. De krakers bleken al even weinig vertrouwen in legale methoden te hebben. Zij keerden zich expliciet tegen de staat en probeerden de gemeentelijke overheid zoveel mogelijk dwars te zitten. Men ontwikkelde een voorkeur voor het ondergrondse verzet en wilde zich daartoe in kleine militante groepen organiseren. Ook de vrouwenbeweging liet zich van haar minst vriendelijke kant zien. Men maakte personen die van een zedendelict verdacht werden, met naam en toenaam bekend en schrok bij die gelegenheden ook niet terug voor een gewelddadige confrontatie met het publiek of de politie. In andere steden kwam dit soort acties natuurlijk evengoed voor, maar de mate waarin men door de dialectiek van geweld en tegengeweld gefascineerd werd, is toch een typisch Nijmeegs verschijnsel.

Deze fascinatie is niet alleen uit de aanwezigheid van een 'harde kern' te verklaren. Opvallend is dat men vrij lang en in brede kring met de nieuwe bewegingen sympathiseerde. Dat heeft tot enkele spectaculaire acties geleid. Zo behaalden de krakers hun grootste succes toen zij zich in 1981 tegen het plan van de gemeente verzetten om een pand in de Piersonstraat te slopen en er een parkeergarage te bouwen. Aan de bezetting van dit pand kon alleen door de massale inzet van politie en marechaussee een einde worden gemaakt. Tijdens en na de gewelddadig verlopen ontruiming, kwam het tot nachtelijke demonstraties waaraan duizenden inwoners van Nijmegen hebben deelgenomen. Ook de strijd tegen kernenergie heeft hier grote aanhang gehad. Zo waren vele duizenden demonstranten tegen kernenergie in Almelo of Kalkar afkomstig uit Nijmegen en omgeving. En de acties die in 1980 en 1981 bij de centrale in het naburige Dodewaard werden georganiseerd, zijn eveneens zeer massaal geweest. Voorts was er een relatief grote vrouwenbeweging en vredesbeweging. Een en ander bewijst dat het verlangen naar radicale vormen van strijd en verzet aan het einde van de jaren zeventig bij vele jongeren in Nijmegen bestond.

Meervoudige modernisering

Uit het voorgaande blijkt wel dat Nijmegen in de jaren zestig en zeventig het toneel is geweest van zeer snelle, brede en intensieve veranderingen. De studenten van de Katholieke Universiteit speelden daarbij een belangrijke rol. Ze reageerden op drie vormen van modernisering die zich binnen eenzelfde tijdvak voltrokken en elkaar over en weer hebben versterkt.

In de eerste plaats maakte het studentenprotest deel uit van de brede culturele informatie die omstreeks 1960 begint en waarvan de grote lijn al vaak is beschreven. Daartoe behoren de desintegratie van het verticale gezag, een sterke behoefte aan autonomie en zelfbepaling, een afkeer van rechtsongelijkheid, een positieve houding tegenover de seksualiteit en dergelijke. Deze veranderingen - die in feite op een verregaande liberalisering neerkomen - hebben zich al vroeg in het dagelijks leven van de studenten doen voelen. Reeds aan het einde van de jaren vijftig ontstaat in Nijmegen een streven naar nieuwe omgangsvormen. Het autoritaire en elitaire gedrag van de traditionele studentencorpora wordt vervangen door een meer sociaal en op gelijkwaardigheid gebaseerd verenigingsleven. (17) Vanaf 1975 lijken zaken als persoonlijke ervaring, de relatie van mannen en vrouwen of de psychische gevolgen van de studie opnieuw in de belangstelling te komen. Waarschijnlijk is dit de uitkomst van een proces van gestage modernisering, waarvoor slechts tijdelijk minder aandacht bestond omdat de periode van 1965 tot 1975 vooral werd beheerst door een aantal politieke kwesties. Maar ook bij studenten die primair met de vormgeving van hun eigen leven bezig waren - en zij maakten zeker de overgrote meerderheid uit - bestond een grote afkeer van traditionele conventies en autoriteiten. In die zin kwam de strijd tegen de gevestigde orde, die ik hierboven als een van de motieven voor mijn engagement met de CPN aangevoerd heb, uit een wijd verbreid anti-autoritair sentiment voort.

In de tweede plaats speelt de modernisering van het kerkelijk leven een rol. De meeste studenten in Nijmegen waren uit het Zuiden en Oosten van het land afkomstig en overwegend van katholieke komaf. Ze waren gevoelig voor het proces van de ontzuiling, dat zich vanaf 1965 in hoog tempo voltrok. (18) Ze beantwoordden dit met een sterke politisering die - anders dan in de jaren dertig het geval geweest was (19) - in linkse sympathieën tot uitdrukking kwam. De cijfers spreken in dat opzicht voor zich. Bij de verkiezingen in 1966 bracht nog 48% van hen een stem op de KVP uit, maar een jaar later was deze aanhang reeds gehalveerd. In 1969 stemde 70% op een linkse politieke partij. Nu deed een dergelijke omslag zich onder alle studenten in Nederland voor, maar in Nijmegen nam zij een extra scherpe vorm aan. (20) De universitaire verhoudingen en de aard van de studie leggen daarbij weinig gewicht in de schaal. De politieke oriëntatie van de meeste studenten stond al bij het betreden van de universiteit vast en bleek bovendien op de studiekeuze van invloed te zijn. Wat wel een rol speelde, was het religieuze milieu. Met name degenen die afstand namen van het geloof van hun ouders, bleken sterk in

17 Zie voor meer uitgebreide documentatie H. Boekraad e.a. (red.), *Moet dit een wereldbeeld verbeelden? Van en over Pé Hawinkels*. Nijmegen 1979.

18 P. Scheffer, 'Op het breukvlak van klassieke en moderne universiteit' in: E. Schillebeeckx e.a. (red.), *Democratisering en identiteit*. Nijmegen 1983, pp. 112, 114.

19 Vóór de Tweede Wereldoorlog ontwikkelden nogal wat katholieke studenten een belangstelling voor het Italiaanse fascisme. Daarbij speelden verzet tegen het kerkelijk gezag en andere non-conformistische sentimenten een niet onbelangrijke rol. Na enkele jaren verdween deze belangstelling weer om tegen het eind van de dertiger jaren in een afkeer van elke dictatuur om te slaan. Tijdens de oorlog kan in Nijmegen van een massaal studentenverzet worden gesproken. Aldus J. Janssen, P. Voestermans, *De verguisde universiteit*. pp. 67, 86-87, 92-94.

20 Ibidem, pp. 147-148, 191, 226.

linkse politieke denkbeelden geïnteresseerd. (21) Bij hen bleef een bepaalde gevoeligheid voor het leed in de wereld bestaan, zij het dat christelijke naastenliefde nu werd ingeruild voor politieke solidariteit.

In de derde plaats werd de universiteit zelf ingrijpend gemoderniseerd. Voor een deel liept dit proces parallel aan de twee vorige veranderingen. Deelname aan het wetenschappelijk onderwijs was vanaf 1960 een massaal verschijnsel geworden en het aandeel van de studenten uit de maatschappelijke elite nam gaandeweg af. De hiermee samenhangende socialisatie van het universitaire leven deed zich in Nijmegen sterk voelen, temeer omdat hier relatief weinig studenten tot de elite behoorden. (22) Maar doorslaggevend is dat de kennisproductie zelf gereorganiseerd werd. Zo nam het gewicht van de letterenfaculteit af terwijl dat van de sociale faculteit aanmerkelijk steeg. Verder kregen veel disciplines een technisch karakter en verminderde het belang van meer reflexieve, wetenschapsfilosofische of levensbeschouwelijke onderdelen in de opleiding. (23) Het effect van deze modernisering was zo groot, omdat de Katholieke Universiteit lang door de geeswetenschappen gedomineerd werd. In hun reactie op deze modernisering wilden de meest radicale studenten het democratische en kritische aspect van de wetenschap in ere herstellen. (24) Bij studenten die minder radicaal waren, nam deze reactie de vorm aan van een vage belangstelling voor speculatieve vraagstukken.

Dat de politieke situatie tussen 1962 en 1982 zo explosief geweest is, komt doordat deze drie ingrijpende veranderingen zich ongeveer in dezelfde tijd en in elk geval binnen dezelfde ruimte voltrokken. De opkomst en ondergang van de plaatselijke CPN-afdeling was daarvan maar een bescheiden onderdeel, een symptoom van de veel bredere politisering die zich op of rond de Katholieke Universiteit voorgedaan heeft. Hierbij spelen echter ook andere omstandigheden een rol, met name het feit dat het verzet al spoedig in een soort vacuüm terecht kwam. Zo legde het universitaire bestuur na 1969 weinig liberaliteit aan de dag. Het nam de kritische geesten niet op maar stootte hen voornamelijk af. De sociaal-democratie was in Nijmegen niet sterk en wilde of kon geen verbinding met het radicalisme aangaan. (25) Het gevolg hiervan was dat het verzet steeds meer een anti-parlementair karakter aannam om tenslotte in pure machteloosheid te doven. En de plaatselijke overheid bleef lange tijd blind voor het sociale en culturele potentieel dat in haar stad tot ontwikkeling kwam, waardoor velen gedwongen waren zich terug te trekken in het alternatieve circuit. Door deze omstandigheden kwam een vruchtbaar contact tussen de gevestigde orde en degenen die er kritiek op hadden zelden tot stand en heeft het in Nijmegen zeer lang geduurd voordat er weer aansluiting bij de realiteit werd gevonden.

21 *Ibidem*, pp. 367-368, 373, 382-383, 388.

22 *Ibidem*, pp. 118, 163.

23 *Ibidem*, pp. 113, 166.

24 'De democratiseringsbeweging was het *rouwproces* om de verloren gegane 'universele' intellectueel en de burgerlijke cultuur, waaruit hij voortkwam. De studentenbeweging van eind jaren zestig was een opstand uit naam van een voor-industrieel, klassiek universiteitsideaal...', aldus P. Scheffer, *Op het breukvlak*, p. 117.

25 *Ibidem*, pp. 124-126.

Slot

Inmiddels is het landschap ingrijpend gewijzigd. Ergens tussen 1981 en 1983 trad er een zodanige mentale verandering in dat we de hier besproken periode als afgesloten kunnen beschouwen. Een eerste omslag had betrekking op het bedrijfsleven en de markteconomie. Vrij plotseling ontstond er meer waardering voor de figuur van de ondernemer, zag men het bedrijfsleven niet langer als een bron van ellende en was geld verdienen of winst maken niet langer verdacht. Sommigen van degenen die in de jaren zeventig nog tamelijk links waren geweest, begonnen zich zelfs voor de beurs te interesseren. Kortom, de dynamiek van het kapitalisme werd ten lange leste aanvaard. Men kan deze 'ontdekking' niet verklaren uit de ineenstorting van de Oosteuropese regimens omdat die zich pas een aantal jaren later voordeed. Een soortgelijke omslag deed zich met betrekking tot de staat en de machtsuitoefening voor. Opeens was het afgelopen met de belangstelling voor strijd en verzet. In plaats daarvan kwam de idee dat macht niet alleen onvermijdelijk maar ook positief is, dat men niet moet proberen de staat op een afstand te houden maar deze moet gebruiken voor eigen doeleinden. En wat tenslotte de oude belangstelling voor speculatieve vraagstukken betreft - die moest het afleggen tegen een veel pragmatischer type van weten waarbij de directe inzetbaarheid van kennis voor bedrijfsmanagement, overheidsbeleid of eigen carrière de hoogste norm is.

Ik stel deze wijziging van het klimaat zonder ressentiment vast. Men kan ze verklaren uit het eenvoudige feit dat ook de linkse intellectuelen uit de jaren zeventig uiteindelijk de realiteit van ons type samenleving hebben aanvaard. Men kan zelfs beweren dat de oude keuze tussen goed en fout nu definitief gemaakt is. Van de andere kant duikt deze keuze telkens weer op. Ook wie de dynamiek van de markt, de parlementaire democratie of de praktische relevantie van de kennis erkent, komt onophoudelijk voor morele dilemma's te staan. De debatten over werkeloosheid, rassendiscriminatie, milieuvervuiling en euthanasie wijzen erop dat ethische vragen onverminderd actueel zijn. Ze wijzen er ook op, dat hun actualiteit niet meer van een politieke of levensbeschouwelijke oriëntatie afhankelijk is. In die zin geeft het oude dilemma van goed en kwaad een geweldige proliferatie te zien. Veel van dit soort problemen blijken bovendien principieel onoplosbaar. Men volstaat er vaak mee ze op een democratisch-bureaucratische manier te beheren. Maar het feit dat iedereen een mening mag hebben, dat de overheid bepaalde grenzen oplegt, dat deskundigen zorgvuldig tewerk moeten gaan, of dat de vereiste procedures gevolgd zijn, houdt nog niet in dat het gaat om een levende realiteit.

Zo blijken de dilemma's waar we twintig jaar geleden voor kwamen te staan enerzijds opgelost, anderzijds onoplosbaar te zijn. Alleen al het paradoxale van deze situatie wijst erop dat de kern van het probleem aan gene zijde van goed of fout moet worden gezocht.